

НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНОГРАФІЧНА СКЛАДОВА В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ КИЇВСЬКОГО СТУДЕНТСТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проблема національно-етнографічного компонента в повсякденному житті київського студентства другої половини ХІХ – початку ХХ ст. є доволі важливою, насамперед через посилення національного руху в середовищі української інтелігенції. Захоплення молоді історією, фольклором та етнографією мало природний характер й здійснювалося в контексті домінування романтичної течії у суспільному житті. Однак у середовищі власне українського студентства національно-етнографічна складова, порівняно із російською молоддю, набула додаткового звучання через бездержавний статус та полінаціональний характер Київського університету. Тому первісне захоплення фольклором, що мало характер хобі й навіть заохочувалося місцевим та навчальним керівництвом, з роками набувало все більшого політичного забарвлення, а паралельно із ним – ознак інституціоналізації, і на початку ХХ ст. вилилося у дві форми – діяльність Української студентської громади (політичний аспект) та Історично-філологічного гуртка й гуртка вітчизнознавства (науковий аспект).

У своїх спогадах з університетського минулого Степан Ніс (був студентом Київського університету у 1848–1852 рр.) подає характеристику студентських гуртків, серед яких виділяє й гурток під керівництвом А.Я. Солтановського. Діяльність гуртка полягала у вивченні минулого України шляхом збирання пам'яток народної творчості – від пісень, історичних оповідань, висловів народної практичної філософії й закінчуючи побутовими деталями. Подібні фольклорні експедиції здійснювалися студентами на канікулах. Весь зібраний матеріал зберігався у Солтановського. По закінченні університету він, проте, забрав із собою зошити із зібраними студентами матеріалами (а це понад 1000 різноманітних пісень).

На початку 60-х рр. ХІХ ст. в середовищі київського студентства виокремлюється група українофілів, національна тенденція проявлялася у них у наслідуванні народних звичаїв, одягу, ідеальних мріях про козаччину, зрідка – у збиранні фольклору. У більшості польських студентів університету представники цієї течії викликали загальну зневагу, польська ж молодь їх побоювалася. Власне, із об'єднань польських студентів, т. зв. гмін, постала окрема група студентства українофільської течії – хлопомани. Студенти-хлопомани носили український одяг, розмовляли українською, хвалилися любов'ю до народу й радо браталися із ним у селах. Одним із лідерів громадського руху, що виступав за українізацію студентства, був відомий у майбутньому композитор Микола Лисенко.

М.Старицький так характеризував ситуацію в середовищі університетської молоді 60-х рр. ХІХ ст.: «... одні займалися етнографією – записуванням переказів, казок, прислів'їв, загадок, забобонів, обрядів і т. п.; другі стали збирати матеріали для майбутнього українського словника; треті взяли за складання популярних книжок для народу; четверті стали для цього вивчати українську мову; інші пішли в народ...». Щодо своєї участі в гуртках М.Старицький пригадує: «...Лисенко з властивою для його характеру наполегливістю взявся вивчати мову, для чого придбав усі видані і такі, що виходили тоді українською мовою, книги. Ми передплатили “Основу”; з захопленням студіювали статтю Костомарова “Две русские народности” й зачитувались творами Шевченка, Куліша, Марка Вовчка та інших. Тепер ми вже ставились до них значно серйозніше і помічали багато того, що випадало з нашої уваги... Я став пробувати перекладати українською мовою байки Крилова і музу Пушкіна.... Ми з Лисенком приєдналися до групи, що працювала над збиранням матеріалів для українського синтаксису». М.Лисенко зайнявся створенням в українському дусі різних танців. Щосуботи чи щонеділі студенти-українофіли влаштовували «вечорниці». Всі відвідувачі вечорниць мали бути в народному одязі й розмовляти українською; за кожне порушення цих умов стягувався штраф, який йшов у видавничий фонд. Частивання на вечорницях організовувалося у складчину, а всі страви й напої були національні; так само народними були й танці – козачок, горлиця, вальс-козак, метелиця; з іноземних танців дозволялися тільки полонез та кадрили.

Окремої слави зажив університетський студентський хор, особливо коли його керівником був композитор М.Лисенко. В останній чверті ХІХ ст. активними учасниками хору були слухачки Київських вищих жіночих курсів. Є.Чикаленко так описує побачену ним картину репетиції хористів на квартирі М.Лисенка: «Прийшовши на квартиру до Лисенка..., ми побачили у великій залі незвичайно гарну живу картину: душ тридцять дівчат-курсисток та хлопців-студентів у мальовничих народних убраннях, що обсіли навкруги старезного, з лисою головою та білою бородою кобзаря і слухали його співу». Однак на початку ХХ ст. у репертуарі хору залишилося мало українських народних пісень. Студенти Української громади домоглися розширення українського репертуару. В університеті організовувалися й грузинські вечори, на яких у виконанні студентського хору лунали народні пісні грузинською мовою.

Під час революції 1905–1907 рр. (восени 1906 р.) з ініціативи студентської організації УСДРП на обговорення на студентському віче виносилося питання введення в Київському університеті викладання українознавства й заснування чотирьох таких кафедр – історії, мови, літератури й права. У Київському університеті відбулося також віче із заснування кафедр полонознавства. Було вироблено петицію до університетської ради професорів та до ректора Цитовича, яку підписав 1431 студент з понад 3000 загальної чисельності студентства. Проте ректор сухо прийняв молодь, нічого не пообіцявши. Серед здобутків українського студентства можна навести відкриття крамнички з українськими книжками в коридорах університету; випуск підписних листів на пам'ятник Т.Шевченку; прагнення запросити М.Грушевського обійняти кафедру в університеті. Легально Українська громада діяла у складі «Історично-етнографічного гуртка» й збиралася на засідання в університетських аудиторіях. Отже, в Київському університеті на початку ХХ ст. існувало дві Українські громади – соціал-демократична та позапартійна. Проте, за спогадами В.Садовського, у 1907–1908 навч. р., тобто після поразки революції, ситуація змінилася на гірше: було ліквідовано Раду студентських представників, виключено низку активних студентів, а наступний навчальний рік залишив у спогадах тільки спомин про «майже повну відсутність організованого студентського життя».

Статут Студентського історично-етнографічного гуртка при університеті було затверджено Міністром народної освіти у вересні 1903 р. На чолі організації стояв професор М.В. Довнар-Запольський. Загальна кількість студентів-гуртківців склала 103, в основному з історико-філологічного факультету. За 10 років діяльності гуртка було проведено 64 засідання. Збори молоді проводилися у формі читання доповідей та спорів з приводу прочитаного й прослуханого і лише чотири засідання мали адміністративно-організаційний характер. Наведемо декілька тем доповідей гуртківців: «Нова книга про Петра III», «Плач холопів ХVIII ст.», «Ідеали кн. М.М. Щербатова», «Вивчення питання про економічний побут Київської Русі». Доповідачі зачіпали питання, пов'язані із загальноросійською історією, лише подеколи звертаючись до власне українського минулого. Члени гуртка не дуже прихильно поставилися до ідеї створення української секції. 4 лютого 1911 р. декан історико-філологічного факультету М. Бубнов повідомив ректора університету про затвердження статуту «Гуртка вітчизнознавства». Метою організації було «всебічне ознайомлення з історією, літературою, економікою, етнографією та взагалі з життям Російської Держави, а також принагідне вивчення життя й літератури інших слов'янських народів». Було організовано читання та розбір рефератів з питань вітчизно- та слов'янознавства, роботу бібліотеки. Організація перебувала під контролем навчального керівництва.

Проявившись у різних формах (збирання фольклору, організація вечорниць, студентського хору, носіння національного одягу, діяльність гуртків), національно-етнографічний елемент був одним із домінуючих у повсякденні власне українського студентства. Виріши з простого захоплення минулим, що було характерним для романтичної течії в суспільній думці, етнографічний компонент з часом набуває політичного характеру – як одна з форм протистояння студентства польським та пізніше російським впливам. На початку ХХ ст., на хвилі піднесення національного руху під час революційних подій 1905–1907 рр., формально дозволена діяльність двох українських студентських громад – соціал-демократичної та позапартійної, була близькою до запровадження українознавчих дисциплін у вищій школі. Поразка революції та посилення урядового й адміністративного контролю змусила нечисленні українські гуртки перейти до нелегальної політичної діяльності або самоліквідуватися, натомість більшість співчуваючих справі українізації перейшла до вивчення минулого народу через участь у складі Історично-етнографічного гуртка та гуртка вітчизнознавства.